

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 2

**The 2<sup>nd</sup> STOU Graduate Research Conference**

มูลเหตุการเป็นหนี้ของเกษตรกรอำเภอปลาปาก จังหวัดนครพนม

**The Informal Loan Causes of Farmers in Pla Pak District of Nakhon Phanom Province**

นภา ศรีนวล (Napa Srinuan)\* สุนันท์ สีสังข์ (Sunan Seesang)\*\*

พรชูลย์ นิลวิเศษ (Pornchulee Nilvises)\*\*\*

**บทคัดย่อ**

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกร 2) ศึกษามูลเหตุการเป็นหนี้ของเกษตรกร 3) ความคิดเห็นของเกษตรกรเกี่ยวกับแนวทางการลดการเป็นหนี้ในครัวเรือนและการเป็นหนี้ของเกษตรกร

กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาในครั้งนี้คือเกษตรกรที่ขึ้นทะเบียนเพื่อขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลผ่านธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร อำเภอปลาปาก ตามโครงการแก้ไขปัญหาหนี้สินภาคประชาชน(หนี้ของระบบ) ระยะที่ 2 จำนวน 92 ราย เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ใช้สถิติคือ ค่าร้อยละ ค่าความถี่ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัย พบว่า 1) สภาพพื้นฐานทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกร ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุเฉลี่ย 49 ปี การศึกษาส่วนใหญ่จบชั้นประถมศึกษา สมาชิกในครัวเรือน เฉลี่ย 5 คน แรงงานทำการเกษตร เฉลี่ย 3 คน ทั้งหมดประกอบอาชีพการเกษตร ส่วนมากมีที่ดินเป็นของตนเองไม่เกิน 20 ไร่ และไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ร้อยละ 29.3 มีรายได้รวมเฉลี่ย 71,590 บาทต่อปี โดยรายได้ส่วนใหญ่มาจากการเกษตร รายจ่ายเฉลี่ย 103,305 บาทต่อปี โดยรายจ่ายส่วนใหญ่เป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือนนอกภาคการเกษตร ทำให้มีเกษตรกร ร้อยละ 34.8 มีหนี้เพิ่มขึ้นจากเดิม และ ร้อยละ 20.7 มีหนี้ลดลง เกษตรส่วนใหญ่ยังมีหนี้สิน โดยมีหนี้สินทั้งในระบบและหนี้สินนอกระบบ 2) มีเกษตรกรถึงร้อยละ 98.9 เห็นว่ามูลเหตุการเป็นหนี้ของระบบคือการที่มีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นและมีรายได้ไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่าย โดยสาเหตุที่มีความสำคัญในระดับมาก คือ การไม่มีอาชีพเสริม การขาดแหล่งเงินทุน รายได้ต่ำ ไม่ต่อเนื่อง รายจ่ายสูงทั้งในภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตร สาเหตุที่มีความสำคัญระดับปานกลางคือ การไม่มีที่ดินหรือมีที่ดินน้อย ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ การขาดแหล่งน้ำ การขาดแรงงาน น้ำท่วม /ฝนแล้งศัตรูพืช การขาดข้อมูลข่าวสาร ขาดการแปรรูป ราคาผลผลิตตกต่ำ ปริมาณผลผลิตตกต่ำ การขาดการรวมกลุ่ม โดยการมีค่าใช้จ่ายฉุกเฉินมีความสำคัญในระดับน้อย 3) เกษตรกรร้อยละ 33.7 เห็นว่าการฝึกอบรมให้เกษตรกรเป็นแนวทางการลดการเป็นหนี้ในครัวเรือนและการเป็นหนี้ในระบบ ซึ่งเกษตรกรมีความเห็นว่าเป็นแนวทางที่สำคัญที่สุด ส่วนการลดดอกเบี้ยเงินกู้ในระบบการพักชำระหนี้ การเพิ่มแหล่งเงินกู้ในระบบ การจัดให้มีตลาดสำหรับผลิตผลการเกษตร การจัดจัดงานในชุมชน การพัฒนาการเกษตร และการลดค่าวัสดุการเกษตร มีความสำคัญตามลำดับ

**คำสำคัญ** หนี้ของระบบ อำเภอปลาปาก จังหวัดนครพนม

\* นักศึกษาหลักสูตรเกษตรศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

\*\* รองศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช sunan.see@stou.ac.th

\*\*\* รองศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช pornchulee.nil@stou.ac.th

**Abstract**

This research was to study 1) Farmer's social and economics 2) original cause of Informal loan of farmer in Plapak District, Nakhon Phanom province 3) study their opinion of the way to decrease informal loan

There were 92 samples which registered to request helping from government through Bank for Agriculture and Agriculture Cooperatives in Plapak District, Nakhon Phanom province. Collected data by questionnaires and data analysis in frequency, percent, mean and standard deviation.

Results 1) Were most of the sample were women. The average of age were 49 years old, finish education in prathomsuksa level, number of member in family were average 5 people but there were average 3 people that have main occupation in agriculture sector. Almost of them were the landlord that less than 20 rais and did not have their own land. The average of revenue were 71,590 Baht per year which main income from agriculture but the expenditure more than revenue that were 103,305 Baht per year, main expenditure were expenses in other things than agriculture sector that make them gain their depth more of the same 34.8% and there were less dept only 20.7 %, so it s make them still have debt both inside system through the bank and debt outside the system; 2)The farmers 98.9% show their opinion that they gain their debt more than the same because of they was not have enough money for many expenditure. The other cause that make they had debt in high level were they do not have other occupation except the farmer, lack of financial esources and the revenue consistently low, high cost both in agriculture and outside agriculture. The other cause that make they had debt in medium level were the farmer do not have their own land or have less land, lack of soil fertility, lack of labor, flood/ drought, lack of information, lack of processing of agriculture product, low price of agriculture product, lack of integration. The cost of emergency is vital to a lesser degree. 3) Results also show that farmers thought that the best way to decrease debt were should have vocational training for the community as an increase family income. The other way to decrease debt were lower bank rate, to pay debt service temporarity, the increase in bank loans, the debt solutions that are important, respectively.

**Keywords:** Informal loan, Plapak District, Nakhon Phanom Province

## บทนำ

หนี้้นอกระบบเกิดขึ้นในสังคมไทยมานาน ซึ่งในปัจจุบันก็ยังมียู่ และ อาจจะมีมากขึ้นกว่าในอดีตด้วย เนื่องจากในปัจจุบันการดำเนินชีวิตเปลี่ยนไปจากในอดีตซึ่งในชนบทจะอาศัยปัจจัยสี่จากธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ ไม่ต้องซื้อ แต่ในปัจจุบันการดำรงชีพต้องพึ่งพาเงินตรามากขึ้น และเกษตรกรที่เป็นคนส่วนใหญ่ในชนบทต้องมีค่าใช้จ่ายมากขึ้น เพราะนอกจากปัจจัยสี่ไม่สามารถหาจากธรรมชาติดังเช่นแต่ก่อนแล้วยังมีค่าครองชีพอื่นที่มาพร้อมกับกระแสโลกาภิวัตน์ เช่น ค่าไฟฟ้า ค่าน้ำประปา ค่าโทรศัพท์ น้ำมันเชื้อเพลิง และ อื่น ๆ ทำให้รายได้ที่มีอยู่ไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่าย จึง ต้องกู้เงินมาเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายเหล่านี้ ซึ่งการเพิ่มขึ้นของหนี้สินเรื้อรัง ทำให้อัตราการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจภาคเกษตรลดลง (ปรัชญา ปิ่นมณี 2548: 90) เกษตรกรบางรายที่มีเครดิตสามารถกู้เงินสถาบันการเงินได้ แต่บางคนไม่สามารถกู้ หรือไม่ทราบวิธีที่จะเข้าถึงแหล่งทุน ทำให้ผู้ที่ไม่มีเงิน และ มีความฉลาดกว่าซึ่งส่วนใหญ่มีอาชีพค้าขายเห็นช่องทางในการเอาเปรียบ โดยให้กู้ยืมในอัตราดอกเบี้ยที่สูงกว่ากฎหมายกำหนด โดยให้กู้ในอัตราร้อยละ 3-5 ต่อเดือน และบางรายที่ไม่มีหลักประกัน มีอัตราดอกเบี้ยถึงร้อยละ 5-10 ต่อเดือน (ภัทรกร เท่งเจียว 2547:ง) ซึ่งรัฐบาลก็พยายามที่จะแก้ไขปัญหา แต่ส่วนใหญ่ก็แก้ที่ปลายเหตุ ทำให้การแก้ไขดังกล่าว ไม่ยั่งยืน เช่น เมื่อปี 2546 รัฐบาลให้ผู้ที่หนี้้นอกระบบมาลงทะเบียน และ โอนหนี้เข้าสู่ระบบ ซึ่งผู้ที่หนี้้นอกระบบก็ได้มาลงทะเบียนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก็ได้ดำเนินการแก้ไขโดยโอนหนี้เข้าสู่ในระบบ ซึ่งดำเนินการเสร็จในปีถัดมา และในปี 2553 รัฐบาลได้มีนโยบายแก้ไขปัญหาหนี้ภาคประชาชน โดยให้ผู้ที่หนี้้นอกระบบมาขึ้นทะเบียนเพื่อแก้ปัญหาอีกครั้งหนึ่งก็ยังคงมีเกษตรกรมาขึ้นทะเบียนเพื่อขอความช่วยเหลือเป็นจำนวนมาก โดยมีเกษตรกรมาลงทะเบียนเพื่อขอความช่วยเหลือ มากกว่า 300,000 ราย

หนี้้นอกระบบเป็นหนี้ที่มีดอกเบี้ยสูงมาก และ กระทบต่อการดำรงชีวิตโดยปกติสุขของผู้กู้ยืมหนี้ดังกล่าว คำกล่าวของพระพุทธองค์ ที่ว่า “คนเป็นหนี้ย่อมเป็นทุกข์” และ “ความสุขจากการไม่เป็นหนี้” (อ้างโดย บุญเสริม บุญเจริญผล 2541) จึงจำเป็นต้องศึกษาว่าทำไมมูลเหตุใดบ้างที่ทำให้เกษตรกรกู้เงินนอกระบบและ เกษตรกรมีความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการลดการเป็นหนี้ในครัวเรือนและการเป็นหนี้้นอกระบบอย่างไร

## วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) ศึกษาสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรอำเภอปลาปาก จังหวัดนครพนม
- 2) ศึกษามูลเหตุการเป็นหนี้้นอกระบบ
- 3) ความคิดเห็นของเกษตรกรเกี่ยวกับแนวทางการลดการเป็นหนี้ในครัวเรือน และการเป็นหนี้้นอกระบบ

## วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรที่ศึกษาในครั้งนี้คือเกษตรกรที่ขึ้นทะเบียนเพื่อขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลผ่านธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สาขาปลาปาก ตามโครงการแก้ไขปัญหาหนี้สินภาคประชาชน (หนี้้นอกระบบ) ระยะที่ 2 ซึ่งมีเกษตรกรมาขึ้นทะเบียนทั้งสิ้น 816 ราย กำหนดขนาดของตัวอย่างโดยใช้ Taro Yamane ที่ความเชื่อมั่นร้อยละ 90 จำนวน 92 ราย โดยสุ่มตัวอย่างโดยวิธีพบโดยบังเอิญเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง โดยแบ่งเป็น 4 ตอน คือ 1) สภาพทางสังคมของเกษตรกร 2) ข้อมูลรายได้ ค่าใช้จ่ายของเกษตรกร 3) ข้อมูลมูลเหตุการเป็นหนี้้นอกระบบของเกษตรกร 4) ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะแนวทางการลดการเป็นหนี้ในครัวเรือน และหนี้้นอกระบบของเกษตรกร และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป โดยใช้สถิติแบบพรรณนา คือ ค่าร้อยละ ค่าความถี่ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน.

## ผลการวิจัย

1) สภาพพื้นฐานทางสังคม และเศรษฐกิจของเกษตรกรเป็นเพศหญิงร้อยละ 62.0 มีอายุเฉลี่ย 49 ปี การศึกษาจบชั้นประถมศึกษาเป็นส่วนใหญ่ มีสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 5 คน แรงงานทำการเกษตรเฉลี่ย 3 คน ทั้งหมดประกอบอาชีพการเกษตร ส่วนมากมีที่ดินเป็นของตนเองไม่เกิน 20 ไร่ และไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ร้อยละ 29.3 มีรายได้รวมเฉลี่ย 71,590 บาทต่อปี รายได้ส่วนใหญ่มาจากการเกษตร รายจ่ายเฉลี่ย 103,305 บาทต่อปี รายจ่ายส่วนใหญ่เป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือนนอกภาคการเกษตร ทำให้มีเกษตรกรมีหนี้เพิ่มขึ้นจากเดิม ถึงร้อยละ 34.8 และร้อยละ 20.7 มีหนี้ลดลง เกษตรกรกลุ่มนี้ยังมีหนี้สินเป็นส่วนใหญ่ โดยมีหนี้สินทั้งในระบบและหนี้สินนอกระบบ

2) มีเกษตรกรถึงร้อยละ 98.9 เห็นว่ามูลเหตุ การเป็นหนี้ในระบบคือการที่มีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นและมีรายได้ไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายโดยสาเหตุที่มีความสำคัญในระดับมาก คือการไม่มีอาชีพเสริม การขาดแหล่งเงินทุนรายได้ต่ำ ไม่ต่อเนื่อง รายจ่ายสูงทั้งในภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตร สาเหตุที่มีความสำคัญระดับปานกลางคือ การไม่มีที่ดินหรือมีที่ดินน้อย ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ การขาดแหล่งน้ำ การขาดแรงงาน น้ำท่วม ฝนแล้ง ศัตรูพืชรบกวน การขาดข้อมูลข่าวสาร ขาดการแปรรูป ราคาผลผลิตตกต่ำ ปริมาณผลผลิตต่ำ การขาดการรวมกลุ่ม โดยการ มีค่าใช้จ่ายฉุกเฉินมีความสำคัญในระดับน้อย

3) เกษตรกรร้อยละ 33.7 เห็นว่าการฝึกอาชีพให้เกษตรกรเป็นแนวทางการ ลดการเป็นหนี้ในครัวเรือนและการเป็นหนี้ในระบบ ซึ่งเกษตรกรมีความเห็นว่าเป็นแนวทางที่สำคัญที่สุด ส่วน การลดดอกเบี้ยเงินกู้ในระบบ การพักชำระหนี้ การเพิ่มแหล่งเงินกู้ในระบบ การจัดให้มีตลาดสำหรับผลิตผลการเกษตร การจัดจ้างงานในชุมชน การพัฒนาการเกษตร และการลดค่าวัสดุการเกษตร มีความสำคัญตามลำดับ

## อภิปรายผลการวิจัย

**สภาพสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกร** เกษตรกรที่เป็นหนี้ในระบบส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ อรรถพล อรรถวรเดชและคณะ ( 2554 ) ส่วนมากมีอายุอยู่ในวัยกลางคน จบการศึกษาระดับประถมศึกษา มีที่ดินทำกินน้อย และ ไม่มีที่ดินเป็นของตนเองถึงร้อยละ 29.3 สภาพครอบครัวมีขนาดกลางเหมือนกับครอบครัวชนบทอีสานทั่วไป มีรายได้รวมเฉลี่ย 71,590 บาทต่อปีต่อครอบครัว หรือ เฉลี่ย 14,232 บาทต่อหัวต่อปี ซึ่ง ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของจังหวัดนครพนม ที่มีรายได้เฉลี่ย 38,688 บาท ต่อหัวต่อปี รายได้ส่วนใหญ่มาจากการเพาะปลูกมีรายจ่ายเฉลี่ย 103,305.65 บาทต่อครอบครัวต่อปี หรือ 23,367 บาท ต่อคนต่อปี ซึ่งจะเห็นว่าโดยเฉลี่ยแล้วเกษตรกรกลุ่มนี้มีรายจ่ายมากกว่ารายได้ ซึ่งรายจ่ายส่วนใหญ่เป็นรายจ่ายนอกการเกษตร เป็นค่าใช้จ่ายในการบริโภคเป็นส่วนใหญ่ทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ยังมีหนี้สินทั้งหนี้ในระบบและหนี้สินนอกระบบ และมีเกษตรกรถึงร้อยละ 34.8 มีหนี้สินเพิ่มขึ้น

**มูลเหตุ การเป็นหนี้ในระบบ** จากข้อมูลรายได้ รายจ่าย ก็จะเห็นว่าเกษตรกรมีค่าใช้จ่ายเฉลี่ย มากกว่ารายได้เฉลี่ย ซึ่งในส่วนที่ค่าใช้จ่ายเกินรายได้ส่วนใหญ่ก็จะมีการกู้เงินมาเพื่อให้เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น ซึ่งเกษตรกรถึงร้อยละ 98.9 เห็นว่ามูลเหตุ การเป็นหนี้ในระบบคือการที่มีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นและมีรายได้ไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายซึ่งรายจ่ายส่วนใหญ่จะเป็นค่าอาหาร รองลงมาเป็นการจ่ายค่าเล่าเรียนบุตร ซึ่งจะเห็นได้ว่าแม้เกษตรกรจะยากจนแต่ก็ให้ความสำคัญกับการศึกษาของลูกหลาน ค่าใช้จ่าย ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า ค่าโทรศัพท์ก็เป็นค่าใช้จ่าย มากเป็นอันดับ 3 มากกว่าค่าเครื่องนุ่งห่มที่สำคัญเป็นลำดับถัดมา โดยสาเหตุที่มีความสำคัญในระดับมากคือ การไม่มีอาชีพเสริมรายได้การขาดแหล่งเงินทุน รายได้ต่ำไม่ต่อเนื่อง รายจ่ายสูงทั้งในภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตร สาเหตุที่มีความสำคัญระดับปานกลางคือ การไม่มีที่ดินหรือมีที่ดินน้อย ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ การขาดแหล่งน้ำ การขาดแรงงาน น้ำท่วม ฝนแล้งศัตรูพืชรบกวน การขาด

## The 2<sup>nd</sup> STOU Graduate Research Conference

ข้อมูลข่าวสาร ขาดการแปรรูป ราคาผลผลิตตกต่ำ ปริมาณผลผลิตต่ำ การขาดการรวมกลุ่ม โดยการ มีค่าใช้จ่ายถูกเงินมีความสำคัญในระดับน้อย จะเห็นว่าแม้การเกษตรเป็นอาชีพหลักของเกษตรกร แต่ปัญหาทางการเกษตรเกษตรกรรมยังมีความเห็นว่าเป็นสาเหตุของการเป็นหนี้ในระบบค่อนข้างน้อย

ความคิดเห็นของเกษตรกรเกี่ยวกับแนวทางการลดการเป็นหนี้ในครัวเรือน และการเป็นหนี้ในระบบ เมื่อรายจ่ายมากกว่ารายได้ อันเนื่องมาจากสาเหตุใดก็ตามส่วนรายจ่ายที่เกินมาก็ต้องเป็นหนี้สิน มีวิธีการที่จะทำให้ลดการเป็นหนี้ได้ 2 วิธีคือ การลดค่าใช้จ่าย และ เพิ่มรายได้ ในการลดค่าใช้จ่ายส่วนมากทำได้ยาก เพราะส่วนใหญ่ที่เกษตรกรใช้จ่ายไปนั้นเป็นค่าใช้จ่ายที่จำเป็นในการดำรงชีพ และการดำเนินชีวิตในสังคม การเพิ่มรายได้เป็นแนวทางที่เกษตรกรต้องการโดยเกษตรกรร้อยละ 33.7 เห็นว่าการฝึกอาชีพให้แก่ชุมชนเป็นแนวทางการลดการเป็นหนี้ในครัวเรือนและการเป็นหนี้ในระบบ ซึ่งเกษตรกรมีความเห็นว่าเป็นแนวทางที่สำคัญที่สุด โดยต้องการให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องช่วยดำเนินการ ส่วนการเกษตรนั้นถึงแม้เป็นอาชีพหลักแต่เกษตรกรยังมองว่าไม่มีความแน่นอน ส่วน การลดดอกเบี้ยเงินกู้ในระบบ การพักชำระหนี้ การเพิ่มแหล่งเงินกู้ในระบบการจัดให้มีตลาดสำหรับผลิตผลการเกษตร การจัดจ้างงานในชุมชน การพัฒนาการเกษตร และการลดค่าวัสดุการเกษตร มีความสำคัญตามลำดับ

### ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้ สำนักงานพัฒนาชุมชนควรส่งเสริมสนับสนุนการประกอบอาชีพโดยขอความร่วมมือจากสำนักงานเกษตรอำเภอ ศูนย์ฝึกฝีมือแรงงานเพื่อ วิทยาลัยการอาชีพ เพื่ออบรมเพิ่มความรู้ ฝึกอาชีพแก่เกษตรกร ประสานกับท้องถิ่น เช่น เทศบาล อบต. เพื่อส่งเสริมการผลิต และ ส่งเสริมการตลาด ตามที่เกษตรกรต้องการเพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ ลดการเป็นหนี้ในระบบในอนาคต

ข้อเสนอสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาในหัวข้อการวิจัยนี้ในขอบเขตที่กว้างขึ้น เช่น ประชากรในเขตจังหวัดนครพนม หรือประชากรระดับภาคเพื่อจะได้ทราบปัญหาชัดเจนมากขึ้น

### เอกสารอ้างอิง

ปรัชญา ปิ่นมณี (2548) “หนี้ในระบบ ภาวะหนี้สินเรื้อรังและการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจไทย: สมมุติฐานจากกรณีพิเศษของแบบจำลอง AK” คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยสยาม

ภัทรกร เท่งเจริญ (2547) “การบริหารจัดการติดตามการทวงหนี้เงินกู้ในระบบ : ศึกษากรณีผู้ประกอบการให้กู้ยืมเงินกู้ในระบบ เขตอุตสาหกรรม จังหวัดกรุงเทพมหานคร” รัฐประศาสนศาสตร์บัณฑิต สาขาบริหารทั่วไป มหาวิทยาลัยบูรพา

บุญเสริม บุญเจริญผล.ดร (2541) “ทฤษฎีการก่อหนี้เพื่อบริโภคให้ทันใจ” คำนวณวันที่ 13 มิถุนายน 2555 จาก [www.thonburi-ac.th/Web1/dr\\_boonserm/EC](http://www.thonburi-ac.th/Web1/dr_boonserm/EC)

อรรถพล อรรถวรเดชและคณะ (2554) “การศึกษาแนวทางการใช้มาตรการทางกฎหมายในการกำกับดูแลและแก้ไขปัญหาเจ้าหนี้ในระบบ” สำนักกฎหมายสำนักงานเศรษฐกิจการคลัง กันยายน 2554